

Úgy tűnik, hogy ennek a Többllet-számnak sikerült olyan szakmai kiválóságokat bevonnia, akikről bebizonyosodik, hogy képesek valóban újszerű perspektívában újragondolni és újratárgyalni olyan politikai filozófiai problémákat, amelyek a politika és a filozófia számára ma is egyaránt kihívást jelentenek.

A *Miroár* című rovatban két könyvismertést találunk. Az első Nagy Réka tollából, Nyíri Kristóf *Kép és idő* című munkájának részletekbe menő ismertetését végzi el. Itt olyan információkra bukkanunk, amelyek elsősorban a kép és

az idő fogalmaival, filozófiájával kapcsolatosak. Utána Moritz Kinga *Gondolkodni ebben a fonák Európában* címmel Somló Bódog naplófeljegyzéseiről és válogatott levelezéséről értekeznek. Bepillantást kínál azokba a problémákba, amelyek Somló naplófeljegyzéseinek háttérével, tartalmával, illetve ezek 2013-as kiadásával kapcsolatosak. A lapszámot záró *Budoár* című rovatban ugyancsak Nagy Réka kap szót, aki *Átjárások* címmel mutatja be a Collegium Talentum célkitűzéseit.

Mag Vince

A hermeneutika humanizmusa

Többllet 2014. 1. szám – ELTE Doktori Iskola. Hermeneutika. 320 oldal

A *Többllet* idei első száma az ELTE Filozófiai Doktori Iskola Hermeneutika tanulmányi programjába nyújt betekintést kötetnyi terjedelemben. A lapszámban közölt tanulmányok a doktori képzés meghosszabbításaként szerveződő MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport tagjainak tollából származnak, és az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája támogatásával készültek. Ez egyaránt tükröződik a tanulmányok tartalmában és tudományos, professzionális habitusában. Több közös kötet megjelentetése után ez a – Fehér M. István és Lengyel Zsuzsanna Mariann vendégszerkesztői közreműködésével összeállított – *Többllet*-szám is arról győző meg, hogy a csoport tagjainak sikerült mind az egyéni témaválasztásaik aktualitás-indexe, mind pedig a közösen felvállalt és egységesen érvényesített szemléleti keret, valamint a megvalósított szakmai igényesség és színvonal tekintetében nemcsak magyarországi tekintetben, de nemzetközi téren is felemelkedni a hermeneutikai kutatások élvonalába. Ez azzal együtt kijelenthető, hogy a szerzők hermeneutika-felfogása és a hermeneutikai szemléletmód és beállítódás érvényesítése az egyes szövegekben jól észlelhető különbségeket mutat, és olyan

szövegekkel is találkozunk, amelyeknek az értelmezés- és megértés-koncepciója a lapszám vezető tanulmányai által képviselt heideggeri–gadameri filozófiai hermeneutikától távol esik.

A *Többllet*-szám írásai összességükben egy terjedelmes – tanulási célból is jól használható – hermeneutikai tanulmánykötetet tesznek ki, amely nemcsak a hermeneutikai filozófia alapproblémáira nyit rálátást, hanem a hermeneutikai szempont produktivitását, alkalmazhatóságát is megvilágítja számos élő kutatási irány felvázolása, szaktudományos problémák, etikai, pszichológiai, jogi, vallásos, művészeti tapasztalatok értelmezése során, amelyek mentén megmutatkozik a hermeneutika humanizmusa.

A program vezetője, Fehér M. István professzor *Hermeneutika és humanizmus* című monografikus igényű, terjedelmes tanulmányával is jelen van a folyóiratban. Programadónak tekinthető gondolatmenetében a két címfogalmat egymásra vonatkoztatva vizsgálja: a humanizmust hermeneutikai szempontból elemzi, főleg H.-G. Gadamer főművének, az *Igazság és módszer*nek az első részében tárgyalt humanista vezérfogalmakra (képzés, ízlés, *sensus communis*) való tekintettel, ám a

humanizmus különféle felfogásaival is összevetve; majd a hermeneutikát tárgyalja a humanizmus nézőpontjából, elsősorban a Sartre–Heidegger-humanizmusvitát állítva a középpontba, de Rorty, Betti, Hegel idevágó gondolatait is számba véve. Vizsgálódását két fontos alapelv vezérli; mindkettő – bár más-más értelemben – a viszony megfordítását hordozza. Az egyik – módszertani vonatkozásban – azt hangsúlyozza, hogy mind a szellemtudományok módszertani megalapozása, mind Gadamer hermeneutika-felfogása „a humanizmusra nyer visszavonatkoztatást”. Ugyanis „a humanizmus az, amivel magyaráznak – elsődlegesen nem *őt* magyarázzák”. (15.) A másik – ontológiai tekintetben – a humanista vezérfogalmak „létmód jellegét” hangsúlyozza. (19.) Eszerint humanistának lenni nemcsak bizonyos tudással, műveltséggel való rendelkezést jelent, hanem azt, hogy „valamilyen módon *lenni*”, (17.) s ebben a szerző különös jelentőséget tulajdonít az ízlésnek, a tapintatnak, az önformálásnak, az individuum és a közösség viszonyának, a szolidaritásnak, a tájékozottságnak és tapasztaláságnak, az ebből adódó szerénységnek, visszahúzódnak, odafigyelésnek és alázatnak, a gadameri hermeneutikakoncepció jegyében, miszerint a hermeneutika „annak a művészete, miképp kell elviselnünk azt – hogyan kell együtt élni azzal –, hogy esetleg nincs igazunk”. (94.) A humanizmus tehát a hiteles emberi létezés módja, és ebben ragadható meg a hermeneutikai beállítódással való szerves kapcsolata.

Írása középső részében Fehér M. István hosszasan foglalkozik a 20. század közepének egyik legjelentősebb filozófiai vitájával, amely Sartre és Heidegger részvételével zajlott a humanizmus kérdése körül. A szerző rámutat a vitapartnerek közös vonására, arra, hogy mindketten fenomenológusok voltak, ami ez esetben annyit tesz, hogy egyrészt az embertől nem tudtak eltekinteni (65.), másrészt pedig mindketten szembehelyezkedtek a humanizmus szubsztantív felfogásával, azzal a törekvéssel, amely az ember lényegét az egyik vagy másik meghatározottságában, jellemzőjében

próbálja rögzíteni. (79.) Ennél fontosabbnak bizonyul azonban a humanizmussal kapcsolatos álláspontjuk különbözősége, amelybe az általános filozófiai beállítódásuk is belejátszik – az, hogy Sartre az emberre, Heidegger a létre helyezi a hangsúlyt (52.) –, ám Fehér arra is rámutat, hogy a kontextuális körülmények is hozzájárultak e különbség elmélyüléséhez. Sartre humanizmusfogalmát emberközpontúság, antropocentrizmus jellemzi, de ugyanakkor ennek kidomborítása az adott vitaszituáció és az abban elfoglalt defenzív pozíció terméke, mivel Sartre humanizmuskonceptióját kifejtő írása az egzisztencializmust emberellenességgel, antihumanizmussal illető vádra adott feleletként született. (50.) Ezzel szemben Heidegger ún. humanizmusellenessége, illetve humanizmus-bírálat, amelynek lényege abban ragadható meg, hogy Heidegger nem az embert, hanem a lét kérdését állítja középpontba, amelyet az európai filozófiai tradíció egészével való állandó intenzív kritikai párbeszéd során próbál újra és újra megfogalmazni. Ebből a heideggeri nézőpontból tekintve a humanizmus „az ember lényegét, azaz humanitását már mindig is egy metafizikailag előre adott világképre” vonatkoztatja, vagyis a humanizmus maga is „metafizikán alapul vagy metafizikához vezet”, illetve – megfordítva – minden metafizika „humanista”. (46.) Az ontológiatörténet heideggeri destrukciója viszont éppen a metafizika meghaladására irányul, és ebben a horizontban szemlélve az ember nem annyira „a létező ura”, mint inkább „a lét pásztora”. (47.) Ennek jegyében gondolhatja úgy később Gadamer, hogy a humanizmus inkább életforma, mintsem tételekben rögzíthető tanítás (vö. 83.), mivel a humanitás: közösség, amit „újra és újra létre kell hozni”. (102.)

A tanulmány záró részében Fehér M. István hermeneutika és humanizmus szerves viszonyát két tételben rögzíti – 1) a hermeneutika – humanizmus; 2) a humanizmus 20. századi formája a hermeneutika (107.) –, összecsengésben azzal az előzetes megállapításával, miszerint „a hermeneutika – filozófia; és mint filozófia: gyakorlati

filozófia”. (35.) Sommás kijelentései komoly kihívást hordoznak mindazok számára, akik a filozófiai hermeneutika lényegén és értelmén töprengenek manapság.

A hermeneutikai kutatások mai vonulatába bekapcsolódni akaró kutató számára talán a lapszám legújyszerűbb és legérdekesítőbb tanulmánya a Nyíró Miklós tollából származó szöveg, *A mediális esemény ősi eszméje és ontológiai újraélesztése a Lét és időben*. A szerző választ keres és kínál arra a filozófiai vitákban gyakorta észlelhető jelenségre, hogy miért hozzáférhetetlen a hermeneutikai filozófia azon filozófusok számára, akik elsősorban az analitikus filozófián nevelkedtek (114.), de hasonlóképpen azok számára is, akik a kontinentális karteziánus-kantiánus hagyomány dominánsan episztemológiai paradigmájába illeszkedve gondolkodnak. Nyíró úgy véli, hogy e filozófiai beállítódások két kitüntetett logikai-terminológiai szótár valamelyikét érvényesítik: az egyik a *kausalitás* s ennek megfelelően a tágan értelmezett „fizikai” világ szótára, a másik az *intencionalitás*, a tág értelemben vett „mentalitás” szótára. Ezekkel szemben a hermeneutikai szemléletmód és beállítódás azokat a gondolati formákat és nekik megfelelő igazságokat érvényesíti, amelyek a *medialitás* ősi eszméjének az újraélesztésén és belátásán alapulnak, és amelyeket nyelvileg a *középigék* vagy *mediális* igék (görög: *meszótész*) jelenítenek meg. (112, 113.) Nyíró nyelvészeti szempontból kutatását a szír származású neves francia nyelvész, Emil Benveniste *Általános nyelvészeti kérdések* című 1966-os alapművének a meglátásaira alapozza, akinek az indoeurópai igenevek fejlődéstörténetére vonatkozó hipotézise szerint az ősi alak az aktív-mediális igehasználat kettőse volt. A középigék által a gondolkodás nem az alany-tárgy szembenállására épül, amelyet később az aktív-passzív igehasználat fejez ki, hanem az alanyt *pozicionálják* a folyamathoz képest mint „mediális alanyt”. (113.) Ez azt jelenti, hogy az alany egyszerre a középpontja és egyúttal az ágense a folyamatnak; amit véghezvisz, az egyúttal benne

megy végbe. A mediális alany tehát valójában a folyamaton belül szerveződik, két vonatkozásban: 1) az alany szolgál a történés színteréül (pl. alszik, ül, szenved); 2) a történés szolgál az alanyiség színteréül (beszélget, vitatkozik, megházasodik). (Vö. 125.) Ezzel szemben az aktív igehasználat a folyamaton kívül pozicionálja az alanyt; szubjektumcentrizmus és linearitás jellemzi (alany→cselekvés→alany), és ennek köszönhetően feledésbe merül az alany folyamaton belüli lokalitása („egzisztenciális” térbelisége), mint ahogy feledésbe merül magának az eseménynek, történésnek az eszméje is a cselekvéssel szemben. (Vö. 125.) Következésképpen aki az ősi indoeurópai mediális ige alakjában tükröződő gondolkodásmódot kívánja megújítani, a karteziánus szubjektum-objektum dichotómia egyik meghaladási (megelőzési) formáját teszi elgondolhatóvá. (Vö. 126.) Nyíró ebben a vonatkozásban vizsgálja a „medialitás” eszméjének újraélesztési kísérleteit, az ebből adódó fundamentálonológiai lehetőségeket Heideggernél. Alapgondolata: „maga a lét eszméje elementárisan mediális”. (138.) Ez munkál a lét mint fenomén (önmagán megmutatkozó) elgondolásában: a lét „maga” nem egy létező entitás, hanem az, ami önmagából megmutatkozik (értsd: a megmutatkozó maga a megmutatkozás). (Vö. 129.) Ügyszintén, a lét mint lét-esemény – önmaga végbemenetele. Mindezek alapján Nyíró úgy véli, hogy a heideggeri létmegértés egy olyan „megértés” felelevenítése, (kitakarása, felfedése), amely az indoeurópai mediális ige ősi eszméjében fejeződött ki.

A lapszám soron következő tanulmányai tematikailag kevesebbet merítenek, illetve szűkebb és könnyebben belátható problémahorizontokban mozognak. Jani Anna *Wilhelm Dilthey: történetiség, individualitás, hermeneutika* c. tanulmányában Dilthey tényleges helyét és szerepét tematizálja a filozófiai hermeneutika vonatkozásában, kiemelve az „átmeneti voltát”, amelyet nem a hermeneutika fogalmához való viszonyában kell keresnünk – mivel nem a hermeneutikát fejleszti tovább annak egy önálló történeti

mozzanataként –, „hanem abban a történetiség-re irányuló fenomenológiai kérdésfelvetésben, amely a 20. századi hermeneutika számára alapvető kérdéssé válik”. (156.) Lengyel Zsuzsanna Mariann *Szabadság és végesség hermeneutikai nézőpontból. Heidegger dialógusa Kanttal* c. írása Kant szabadságfelfogásának kritikai eljáratát vizsgálja Heideggernél, kiemelve a heideggeri Kant-interpretáció *destrukció* voltát, ami lényeges ahhoz, hogy Heidegger az igazság (mint el-nem-rejtettség) lényegét a szabadságba helyezhesse, kiszabadítva a különféle elfeledtségekből, majd pedig a késői írásaiban rámutathasson arra, hogy „az igazság lenni-hagyásával miként válnunk mi magunk szabaddá”. (174.) Ezt követően *A konverziós hisztéria manifesztációi és a gondolat kimondhatóságának problémája* címmel Kiss Andrea-Laura a konverziós hisztéria freudi elméletéhez kapcsolódva, illetve a terápiának mint hermeneutikai gyakorlatnak a lehetőségeit latolgatva azt vizsgálja, hogy a hisztériás nyelvhasználat miként példázza kiélezett formában a „nyelvinséget”. Lurca Zsuzsanna írása – *A különbség etikája, politikája, gazdasága és joga Európa új konstellációjában* – az európai identitás kérdéseivel foglalkozik a „metafizikapolitika” és dekonstrukció kritikai összefüggéseiben, Cseri Kinga pedig *Az egyidejűség hermeneutikája* címmel a Kierkegaard-i egyidejűség-problémát vizsgálja a keresztény hitre és a vallásos tapasztalatra, majd pedig a művészeti tapasztalatra vonatkoztatva. Végül Ignác Lilla *Rudolf Bultmann és a hermeneutika* c. tanulmányában Bultmann és a fiatal Heidegger marburgi találkozására és együttműködésére összpontosítva igyekszik feltárni a bultmanni teológiai gondolkodás hermeneutikai kapcsolódásait. Ezek a (hermeneutikatörténeti) tanulmányok mintegy igazolni látszanak Fehér M. István professzornak azt a J. Grondinnek a „következmények felől szemlélt történetirással” (29.) kapcsolatos megjegyzéséhez illeszkedő gondolatát, miszerint a hermeneutika *története* tekintetében „a valódi kezdet sokkal inkább a vég, vagyis Gadamer hermeneutikája”. Úgy is

fogalmazhatnánk – mondja Fehér a 37. lábjegyzetben –, hogy „Gadamernek köszönhető, hogy egyáltalán létezik valami olyan, mint a hermeneutika története”.

A lapszámban két olyan tanulmány is helyet kapott, amelyek tematikailag, illetve szemléletileg nem kimondottan hermeneutikaiak. Ilyen Bognár László *Filmidő, Arisztotelész, Zénon – közelítés* c. írása, amely a filmmel kapcsolatos mozgás- és időtapasztalatokat igen komplex, de ugyanakkor érdekesítő megvilágításba helyezi a zénoni apóriák (nyíldilemma) és az arisztotelészi *Fizika* idő- és mozgásfelfogásának vonatkozásában, és kiváló eligazítást nyújt azok számára, akik filozófiai alapot (is) keresnek a film, a mozgókép megértéséhez. Krémer Sándor *Rorty, Fish és Shusterman a megértésről, az értelmezésről és a művészetről* c. tanulmányában a megértés és az értelmezés hermeneutikán kívüli közelítésmódjaival szembeállít, olyanokkal, amelyek az analitikus filozófiához és a (neo)pragmatizmushoz állnak közelebb, egyúttal az ezek által inspirált saját szemléletmódján és nyelvhasználatán példázva a Nyíró Miklós által szóba hozott problémát, a *hermeneutikai* megértés- és értelmezéskoncepció hozzáférhetetlenségét.

A lapszám reflexiós rovatában (Miroár) *Az itt-lét, a hiány, a betegség és a haláltapasztalat. Közelítések és argumentációk Király V. István fenomenológiai-ontológiai munkáiban* címmel Veres Ildikó egyfajta fogalom- és problémalettárt készít a szerző fenomenológiai és ontológiai jellegű írásaiból, erőteljesen hangsúlyozva a filozófiához való közeledés bennük kifejeződő *személyes* jellegét. Végül a lapszám recenzió rovatában (Budoár) *Dialóguskisérletek* címmel Marosán Bence Péter recenzióját olvashatjuk a Hermeneutika Kutatócsoport nemrég megjelent közös tanulmánykötetéről („*Szót érteni egymással*” – *Hermeneutika, tudományok, dialógus*), majd Lengyel Mariann Zsuzsanna méltatja Veres Ildikó *Hiány, filozófia, kritika* című, a kolozsvári Pro Philosophia Kiadónál megjelent könyvének a jelentőségét a magyar filozófiai kutatásban.

Veress Károly